

R.W.G. Meier

d'n Blauwe Klauwier

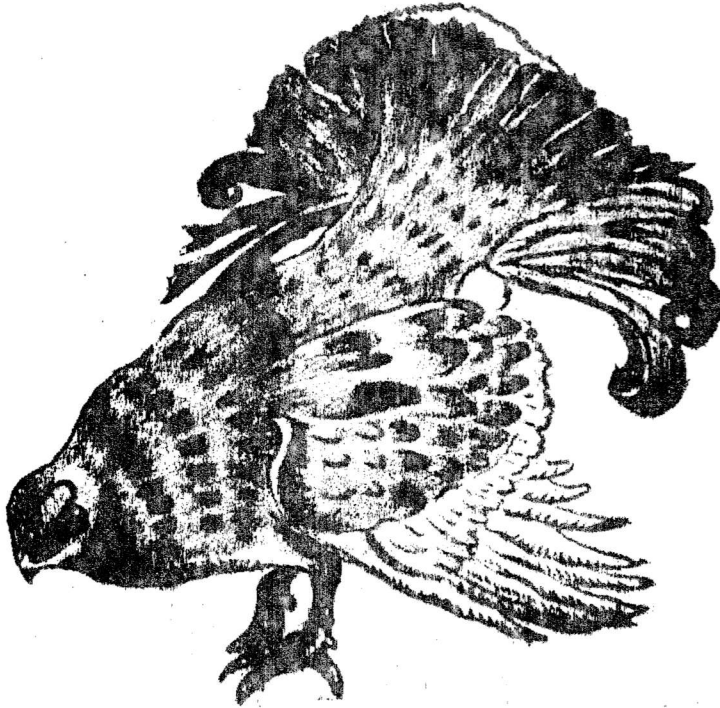
Uitgave : VOGELWERKGROEP 'DE KEMPEN'

34'
EIGENDOM VAN:
VOGELWERKGROEP
'DE KEMPEN'

34 77

KORHOENDERS EN TERREINBEHEER.

De heer W.A.Weyland, medewerker van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer, schreef het onderstaande verhaal over het wel en wee van de korhoenders in Nederland.

Inleiding:

De korhoenders hebben het moeilijk. Zo mag men het toch wel stellen nu uit veel gebieden alarmerende berichten over een afname van de aantallen worden vernomen. Regelmatig stellen beheerders dan ook de vraag wat men kan doen om het voortbestaan van de korhoenderpopulaties te verzekeren.

AANTALSCHOMMELINGEN EN OORZAKEN VAN DE ACHTERUITGANG.

Naast de gesignaleerde algehele achteruitgang zijn korhoenderspopulaties onderhevig aan aantalsschommelingen die een 3 of 10 jarige of soms onregelmatige cyclus vertonen. Omdat deze schommelingen over grotere perioden optreden is het niet eenvoudig deze te onderscheiden van een werkelijke achteruitgang. Voor het natuurbeheer is het onderscheid tussen deze twee echter van groot belang. Indien langjarige schommelingen plaatsvinden onder natuurlijke omstandigheden dan behoeft immers weinig aan het beheer veranderd te worden en zou ingrijpen zelfs funeste gevolgen kunnen hebben. In het geval van een werkelijke achteruitgang liggen de zaken echter anders en zijn beheersmaatregelen veelal gewenst.

Om dit onderscheid te kunnen maken kunnen aantalsgegevens niet worden gemist. Het is dan ook de bedoeling om de voorjaarsenquête van 1976 in de daaropvolgende jaren te herhalen, waarbij hulp van de terreinbeheerders zeer op prijs wordt gesteld.

Evenals in 1948 worden ook nu weer vele meningen en suggesties naar voren gebracht omtrent de oorzaken van de achteruitgang. De één vermoedt dat vooral de toegenomen recreatie meespeelt en een ander zoekt toch meer in de richting van achterstallig heideonderhoud. Ook versnippering van leefgebieden en veranderingen in de aan de heide grenzende landbouwgebieden worden genoemd.

Voorts wordt door velen het belagen door vos en havik als voornaamste oorzaak van de achteruitgang vermeld. Het afschieten van vossen zou dus een oplossing moeten geven. In de gebieden waar een hoge jachtdruk op de vos bestaat blijkt echter het aantal korhoenders niet toe te nemen en ook zijn er plaatsen waar noch vos noch havik aanwezig zijn en de stand toch afneemt. Hoewel er uiteraard wel korhoenders door belagers worden gegrepen, blijkt uit deze voorbeelden dat dit vraagstuk lang niet zo eenvoudig is als door sommigen wordt verondersteld.

Het is overigens opvallend dat in het najaar maar weinig jonge korhoenders worden gezien. Er moeten dus veel eieren of kuikens verloren gaan. Uit gegevens van de Veluwe en uit Overijssel blijkt in het voorjaar het percentage eerste jaars hanen de laatste jaren 15-27% van het totaal aantal hanen te zijn.

Kruijt en De Vos (1976) constateerden dat over een periode van elf jaar het gemiddelde aantal eerste jaars hanen in het Fochteloërveen (Fr./Dr.) op 25% kon worden gesteld. Vergeleken met Scandinavië (Denemarken 40-60%, Finland ± 60% in het najaar) zijn dit lage cijfers.

In het begin van de jaren dertig werd op veel plaatsen een vermindering van het bestand merkbaar. In 1948 waren er nog slechts 70-80 gebieden waar korhoenders voorkwamen. Eygenraam schatte hun aantal toen op ongeveer 1500 exemplaren. In 1950 was dit toegenomen tot ongeveer 1700 stuks en omstreeks 1953 moeten er ruim 3000 zijn geweest. In zijn publicatie vermeldt Eygenraam voorts dat er in 1964/65 vermoedelijk nog steeds 3000 korhoenders waren.

In 1971 organiseerde de Directie Faunabeheer een korhoenderinventarisatie (Uythoven 1971). Volgens de toen binnengekomen gegevens zouden er nog ongeveer 1500 korhoenders zijn geweest. Indien zowel de cijfers van Eygenraam uit 1965 als die uit de enquête van 1971 juist zijn, dan betekent dit een halvering van het bestand binnen zes jaar. Het merkwaardige is echter dat deze daling niet blijkt uit aanvullende gegevens van de Directie Faunabeheer. Slechts in Limburg wordt t.o.v. 1965 over een grote achteruitgang gesproken. In de andere provincies vermeldt men een kleine achteruitgang, een stabiele stand of zelfs een lichte tot goede vooruitgang.

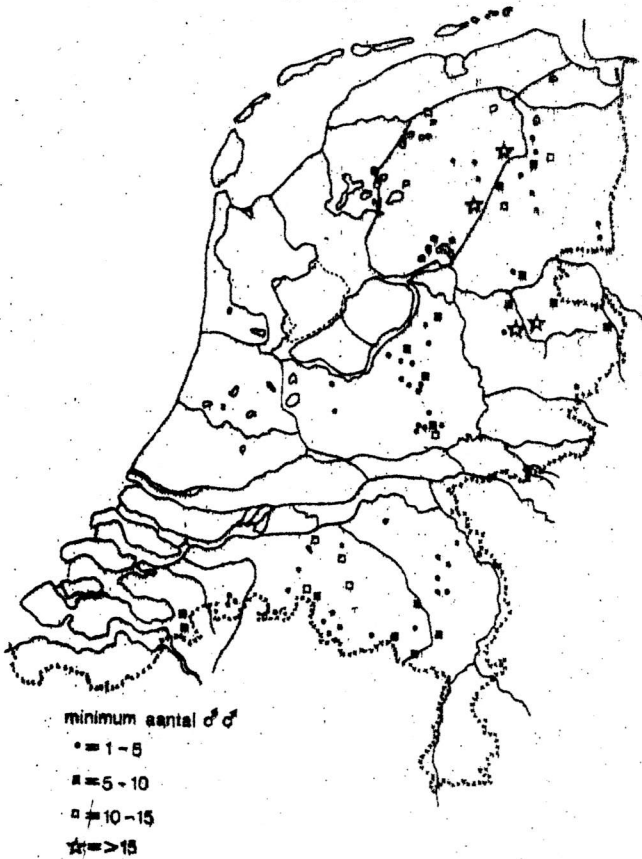
Omdat een halvering van het bestand zeker zou zijn opgevallen leidt dit tot de conclusie dat de schatting uit 1971 vermoedelijk wat aan de lage kant is geweest.

Als basismateriaal voor verder onderzoek zijn zo betrouwbaar mogelijke aantalsschattingen van groot belang. Niewold (R.I.N.) organiseerde daarom in 1976 een inventarisatie van het aantal baltsende hanen in het voorjaar. Helaas kwamen niet uit alle gebieden gegevens binnen, zodat de cijfers moesten worden aangevuld met (deels iets verouderd) archiefmateriaal. Volledigheidshalve werden ook de gegevens van de Stichting Ornithologisch Veldonderzoek Nederland (SOVON) doorgenomen. Deze bleken grotendeels overeen te stemmen met hetgeen reeds bekend was. Ten aanzien van de aantallen boden ze echter weinig houvast. Meestal was wel het broeden vastgesteld, maar kon het aantal broedvogels niet of niet exact genoeg worden bepaald. Dit zal bij het korhoen trouwens altijd wel een probleem blijven, aangezien het een moeilijk te bestuderen soort is.

Van een aantal gebieden is bekend dat de geslachtsverhouding ongeveer 1:1 is terwijl er in enkele terreinen een licht overschot aan hanen of hennen is. Men mag daarom wel aannemen dat het aantal hennen landelijk gezien niet veel groter is dan het aantal hanen. Het aantal korhoenders in Nederland was in het voorjaar van 1976 daarom te schatten op minder dan 1000 stuks. Na 1971 moet dus minstens 1/3 van de stand verdwenen zijn.

Zie tabel en verspreidingskaartje.

Uitspreiding Kormoranen voorjaar 1976

Tabel I (zie ook verspreidingskaartje)

Schatting aantal baltende hanen voorjaar 1976. (minimum aantallen).

Groningen	0
Friesland ')	ca. 40
Drenthe ')	70-80
Overijssel	70-80
Gelderland	80-95
Utrecht	I- 5
Noord-Holland (Gooi)	ca. 5
Noord-Brabant ')	I20 -I30
Limburg ')	I5 -25

Totaal Nederland 400- 460

') Cijfers mogelijk niet geheel correct i.v.m. ligging van enkele terreinen aan weerszijden van de provinciegrenzen.

Op zichzelf zijn verhalen over een lage stand geen nieuw verschijnsel. Al in 1750 was men op de Veluwe bevreesd voor een totale uitroeiing van het korhoen en werd voor een aantal jaren de jacht gesloten. In andere oude "publicatieën" is te lezen dat Prins Willem V in 1767 en 1770 dezelfde maatregel afkondigde (Holl 1976).

Een veel recentere geval is de daling die voor de Tweede Wereldoorlog inzette en waarbij de stand rond 1945 een dieptepunt bereikte. Hygenraam (1965) toonde aan dat deze daling nauw samenhangt met een kleiner worden van het geschikte biotoop en een veranderd heidebeheer.

In de genoemde voorbeelden bleek het mogelijk aannemelijke oorzaken voor de achteruitgang aan te wijzen. Thans is dat voor veel gebieden heel wat moeilijker. Gejaagd wordt er niet meer op het korhoen en toch, in terreinen waar het heidebeheer voldoende lijkt, wordt een achteruitgang waargenomen of blijft op zijn best de stand op een ongeveer gelijk niveau. Dit wijst

erop dat er nog andere factoren werkzaam zijn die het korhoenderleven beïnvloeden. Helaas konden deze factoren en hun onderlinge samenhang nog onvoldoende worden geanalyseerd. Het is daarom niet verwonderlijk dat de wens voor een breed opgezet korhoenderonderzoek voor vele beheerders en voor het R.I.N. -- weer op de urgentielijst staat.

Ter voorbereiding van een dergelijk onderzoek werden in de afgelopen jaren aanvullende gegevens verzameld over terreinvoorkeur en voedsel van korhoenders levend in verschillende biotopen. Ook werd in 1976 een enquête onder een aantal beheerders gehouden, om nadere informatie te verzamelen over de aantallen baltsende hanen.

Hoewel momenteel geen "pasklare" oplossing voor het korhoenderprobleem kan worden gegeven, leek het nuttig de huidige stand van zaken nog eens weer te geven. Op één van de aspecten van het korhoenderbeheer nl. het onderhoud en inrichting van de heideterreinen zal wat dieper worden ingegaan.

KORHOENDERAANTALLEN IN DE 20e LEEUW.

Volgens De Beaufort (1912) hebben de korhoenders tussen 1890 en 1910 hun verspreidingsareaal aanmerkelijk vergroot. Parallel daarmee stegen de aantallen flink. Tussen 1910 en 1925 zijn ze plaatselijk vrij talrijk geweest en werden ze vooral op de Veluwe in grote aantallen gezien. Zo zouden er rondom Kootijk zeker 700 korhoenders zijn geweest (Hygenraam, 1965). In de Loenermark was de schade aan de jonge beplantingen zo groot dat er "korhoenderkeerders" in dienst waren om de dieren te verjagen. De gegevens uit die tijd zijn echter te fragmentarisch om een schatting van het totale aantal korhoenders in ons land te maken.

Het behoeft geen betoog dat bij populaties met zo'n geringe aanwas, de verliezen aan de oudere vogels (die overigens niet zo hoog zijn) niet altijd kunnen worden gecompenseerd. Zeker bij kleine groepen die slechts beperkte uitwisseling met andere groepen hebben, bestaat daarom in sommige jaren het gevaar van algehele verdwijning uit een gebied. Welke factoren en mechanismen nu precies zo'n lage reproductie veroorzaken is onvoldoende bekend. Stellig zal dit daarom een van de punten zijn waarop het onderzoek zich zal moeten richten.

Dit eerste deel is genomen uit :

"Bosbouwvoorlichting " juli/augustus 1977 ,blz.78

en wordt vervolgd in de eerstkomende Blauwe Klauwie'.

Verslagen van enkele bijeenkomsten.

Bijeenkomst op vrijdag, 2 september 1977.

Aanwezig waren: 37 personen. (3 leden verhinderd).

Gast: Dirk Bosch, S.O.V.O.N. districtscoördinator.

- Frank gaf een uitleg over de problemen rond de kinderboerderij.
- Plassentellingen: Frank vertelde hoe dit was opgezet en op welke wijze gewerkt zou moeten worden. Het zou een onderzoek zijn voor geheel Zuid-Oost Brabant. Intussen zijn er nogal wat leden die maandelijks meedoen aan deze plassentellingen.
- Jacques vertelde even iets over een mogelijk nieuw Brabants vogelblad.

Na stemming bleek dat:

23 mensen vóór waren

I persoon tegen

13 personen hadden geen mening. (ged.aanw. waren geen lid).

De meerderheid was dus voor zo'n blad.

Hierna werd het woord gegeven aan Jan van de Werf, die het initiatief had genomen een Natuurwerkgroep (I.V.N.) in Veldhoven op te richten. Jan zei dat het de bedoeling was een soort I.V.N. in Veldhoven te introduceren. Naast Jan zijn nog enkele andere leden bij deze werkgroep betrokken t.w. Frank Neijts, Wim Jacobs, Rob Aarts en Jacques van Kessel.

Na de pauze gaf Frank het woord aan Dirk Bosch, (S.O.V.O.N.) die wat vertelde over het S.O.V.O.N. en zijn problemen, betreffende de organisatie. Volgend jaar zou er een nieuwe districtscoördinator moeten komen en onze Werkgroep stond vooraan op het verlanglijstje.

Tom Heijnen was al benaderd over deze mogelijke functie en bleek ook wel interesse te hebben.

Als laatste punt werd de nestfotografienog even aangetipt.

Maarten Manders vroeg welke criteria we als Vogelwerkgroep moeten stellen t.a.v. nestfotografie. Je zou n.l. een directe- en een indirecte nestfotografie kunnen zien. Iedereen was het er mee eens dat de directe nestfotografie tegen onze principes is.

Over de indirecte nestfotografie werd nogal flink gediscussiëerd. Uiteindelijk kwamen we tot de conclusie dat iedereen wel wat vertrouwen mag hebben in de andere leden t.a.v. dit punt. We mogen hopelijk aannemen dat er geen leden zijn in onze werkgroep die het gevaar van een vogelbroedsel op het spel zetten, ook al is het een algemene broedvogel.

Er was veel gepraat en gebuurt op de bijeenkomst en over erg leuke onderwerpen. Ook dit keer bleek wel weer dat het niet nodig is op elke bijeenkomst een lezing en/of diamontage te houden.

Verslag bijeenkomst 30 september, 1977.

Aanwezig waren: 20 personen.

De opzet van deze avond was contacten leggen en gewoon eens praten over dingen die met onze hobby te maken hebben.

Ook ons blad werd ter sprake gebracht. Er kwam weinig kritiek. Maarten Manders vroeg zich af of de "Boekenrubriek" wel gelezen werd.

De rubriek "Wij spraken met;" zal weer worden ingevoerd.

De opzet is dat we volgend jaar zes Blauwe Klauwieren gaan uitgeven.

Na dit praatje vertelde Tom Heynen iets over het SOVON project, speciaal de nieuwe opzet: om iets aan wintervogels te gaan doen. Dit zal eind 1978 starten.

Na de pauze zagen we enkele kleine diamontages. Jan Wouters had mooi materiaal bij zich over Joegoslavië, Jos Jaspers had mooie dia's over zijn vakantie in Noorwegen en Zweden. Tenslotte liet Frank Neijts ons zijn dia's zien over Griekenland. De dia's werden veelal van commentaar voorzien door Jos Jaspers en wel op een zeer speciale manier, zodat de aanwezigen vaak losbarstten van het lachen.

Zo hadden we weer een gezellige bijeenkomst gehad.

Verslag bijeenkomst 28 oktober, 1977.

Aanwezig waren: 23 personen. (7 personen n.k.)

- Kapactie V.W.G., gepland op 12 november. Er zal een eikenwal worden gekapt. Er zullen contacten gelegd worden met de gemeente Veldhoven over eventuele vergunningen en adviezen.

- Brief, namens de werkgroep aan de gemeente Middelbeers met de vraag of het mogelijk is een kapactie te organiseren op de Landschotse Heide.

Na de mededelingen vertelde Jan Wouters het een en ander over het vogeltrekonderzoek. Wat is het nut van ringen? Hoe gaat dit in zijn werk?

Dit naar voorbeelden van zijn onderzoek op Schiermonnikoog.

Daarnaast legde Jan uit wat er voor gegevens worden verzameld, (speciale kaarten), en hoe deze worden uitewerkt tot een eindverslag.

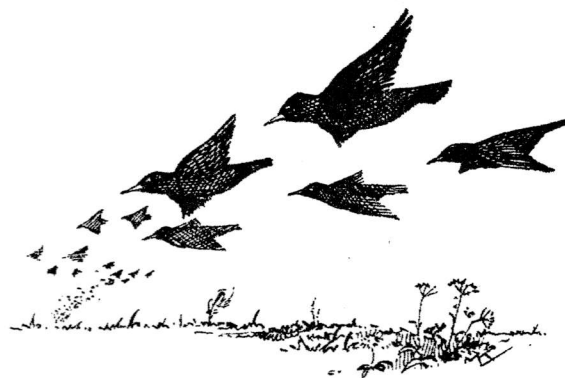
Tenslotte liet Jan ons een mooie diaserie zien over een ringonderzoek in Polen, waar hij tijdens zijn studie was geweest.

Het was een erg interessante avond over de vogeltrek.

Jan bedankt, namens alle aanwezigen.

Jacques van Kessel.

**De avifauna van
Noord-Brabant van de 15de
tot de 20ste eeuw**

– Door: Dr. W.H.TH. Knippenberg. –

Deel: 3

Deel 3 van de avifauna van Noord-Brabant.

Dat Noord-Brabant tot de eerste groep werd gerekend, was te danken aan de Naamlijst, die Schlegel, de latere directeur van het Leidse Museum van Natuurlijke Historie, in 1852 had uitgegeven. In Noord-Brabant was de wetenschappelijke belangstelling voor de vogelwereld tot 1850 zeker niet groot en het aanleggen van een vogelverzameling, hetgeen toen bijna onafscheidelijk met deze belangstelling was verbonden, was meestal een aristokratische aan gelegenheid.

De oudste thans nog aanwezige vogelcollectie uit Noord-Brabant werd aangelegd door Jhr. Mr. J.B.A.J. Verheyen, kamerheer i. b. d. van het Koninklijke Huis; hij werd in 1818 geboren te 's-Hertogenbosch en overleed in 1898 op zijn kasteel te Loon op Zand. Zijn verzameling, goed geprepareerd en vrij goed geëtiketteerd, bevindt zich thans voor een deel in de jongensschool te Loon op Zand. Deze collectie van ca 100 vogels bevat diverse vogels uit Rotterdam, Velsen, Katwijk, Noordwijk Leiden enz., maar ook verscheidene exemplaren uit Noord-Brabant; albino's en andere variëteiten, een geliefkoosd verzamelobject in de 19de eeuw, komen uiteraard ook in deze collectie voor. Uit Loon op Zand zijn de volgende vogels afkomstig: Slechtvalk i. v. m. okt. 1891; Groene Specht mei 1839 en juni 1865; Zwarte Stern; Tortel m. 7 juli 1866; Kuifleeuwerik m. 23 juni 1865 en Kleinste Waterhoen w. 21 juli 1866. Te Drunen werden geschoten: Slechtvalk m. en w. okt. 1846 en Blauwe Kiekendief w. nov. 1846. Verder bevat de collectie o. a. een Slechtvalk w. uit Valkenswaard nov. 1850, een Boomvalk van kasteel Zuidewijn aug. 1842, en een uit de omgeving van Den Bosch aug. 1847, een Ruigpootbuizerd m. uit Cromvoirt okt. 1847, een Notenkraker uit Den Bosch okt. 1864, een Torenavalk w. uit Heeswijk 27 april 1842 en een kleine Kruisbek m. uit Bergen op Zoom 28 juli 1866. In de verzameling bevinden zich nog een jonge Steenarend, een Griel en een Steppenhoen, alle sine loco. Een ander deel van de collectie-Verheyen bleef te 's-Hertogenbosch; dit gedeelte werd geschonken aan het Provinciaal Genootschap aldaar. In november 1936 werd deze verzameling van ca. 60 vogels geschonken aan het Natuur-Historisch Museum, dat in 1935 te Tilburg was geopend. Ook dit deel bevat vogels uit Loosduinen, Haarlemmermeer (Kuifduiker febr. 1835), Hoek van Holland (Goudplevier sept. 1868), Katwijk (Paarse Strandloper 1837; Drieteenstrandloper 1834) e. a., maar naast diverse niet-geëtiketteerde vogels als Geoorde Fuut(!), Grauwe Gors, Sneeuwgorst, Kleinste Waterhoen, Hop enz. zijn ook verscheidene exemplaren aanwezig, die in Noord-Brabant zijn gevangen.

vervolg:

Uit Cromvoirt komt een Ruigpootbuizerd nov. 1850, een Wouw, jong m., 25 okt. 1851, een Geelgors 2 mei 1865 en een Boompieper 20 april 1868. Twee mannetjes Roodkopklauwier werden gevangen te Valkenswaard aug. 1850 en te Berlicum 2 juni 1863; een Grauwe Klauwier is afkomstig uit Udenhout 5 juni 1863. Uit 's-Hertogenbosch afkomstig zijn: een Roodhalsfuut febr. 1853, een Tafeleend m. febr. 1851, en een morinelplevier w. april 1850; Orthen leverde een Bontbekplevier 20 april 1855. Een tweede Morinelplevier is afkomstig uit Sterksel, w. april 1857. Te Loon op Zand werden geschoten: twee Kemphanen, m. april 1865 en een ex. 1847, een Kwartelkoning sept 1839 en een Tortel juni 1839; tussen Loon op Zand en Sprang werd 20 sept. 1839 een jong m. van de Middelste Jager geschoten.

De meeste gegevens uit het midden van de 19de eeuw zijn te danken aan Nederlandse en Engelse valkeniers, die vaak op de grote heidevlakten bij Valkenswaard en bij Loon op Zand-Drunen-Cromvoirt kwamen jagen. In 1840 werd The Royal Loo Hwaking Club opgericht; verscheidene Engelsen behoren tot dit internationaal gezelschap, dat zijn zetel had op Het Loo. Op een tekening van J.B. Sonderland van Het Loo juli 1843 komen bij het jachtgezelschap naast prins Alexander en de Valkenswaardse valkenier A. Mollen ook prof. . . . H. Schlegel en de heer Verster van Wulverhorst voor; deze laatsten waren, zoals aanstonds zal blijken, geïnteresseerd in alle vogels. In een Engelse eieren verzameling, de Ootheca Wolleyana, staan dan ook vele eieren vermeld, die vooral te Valkenswaard voor, tijdens of na de valkenjacht werden verzameld. Uit Valkenswaard zijn de volgende eieren afkomstig: uit 1851 Boomvalk 7, Klap-ekster 5, Roodkopklauwier 8, Blauwborst 10, Boomleeuwerik 3, Porseleinhoen 7, Kleinst Waterhoen 4, Goudplevier 1, Tureluur 1, Bosruiter 4 en Kleine Bonte Strandloper 10. Uit Valkenswaard in andere jaren: Grauwe Kiekendief 4 uit 1843 en 1850, Steenuil 4 eieren en een vogel uit 1857, Hop 4 uit 1858, Ortolaan 22 uit 1847-1855, Wielewaal 21 uit 1845-1857 en Kemphaan 2 uit 1856. Te Aalst bij Valkenswaard werden verzameld: Klap-ekster I 30 mei 1856, Roodkopklauwier I 25 mei 1856 en Blauwborst I uit hetzelfde jaar. Verder bevinden zich in deze Engelse verzameling: 6 eieren van de Bruine Kiekendief uit Noord-Brabant 1854, eieren van de Hop uit Maarheeze 9 mei 1856, 2 eieren van de Kemphaan uit Heeze 1856 en 4 eieren van de Kluut uit Helvoirt 7 mei 1859.

Winterkoning
Troglodytes troglodytes

VOOR U GELEZEN.

In het "Journal für Ornithologie" van januari '77, een artikel over de baltsvlucht van de Houtsnip. Door een heel seizoen 'smorgens en 's avonds waarnemingen te doen werden de volgende feiten ontdekt.

-De baltsvlucht van het mannetje kwam het hele voortplantingsseizoen voor, d.w.z. van begin maart tot begin augustus.

-Er werden het meeste baltsvluchten waargenomen in juni.

-'s Morgens begon de balts steeds bij dezelfde lichtintensiteit, 's avonds verschenen de eerste snippen vanaf begin mei al voor zonsondergang en bij een veel hogere lichtintensiteit als in maart en april.

-Tijdens onderbrekingen van de baltsvlucht zochten de mannetjes voedsel.

-Het geluid tijdens de baltsvlucht was een regelmatig herhaalde baltsroep, die uit drie elementen bestaat en weer te geven is als: kworr-kworr'k-ptswiet.

-De baltsvlucht dient vooral voor het vinden van paringsbereide vrouwtjes. Hierbij speelt de baltsroep een rol maar er wordt ook op het gezicht gezocht.

Verder een artikel over het lot van randpopulaties van de Grote Trap in het oosten van Oostenrijk. Hieruit blijkt dat van vijf, in 1968 bekende randpopulaties, er in 1975 vier verdwenen waren. De aantallen namen af van ± 50 naar 27. De ene overblijvende randpopulatie wordt bedreigd door de aanleg van een weg door het gebied waar de Grote Trappen nog voorkomen. De oorzaak van het verdwijnen van geschikte gebieden is steeds de aanleg van economische projecten zoals snelwegen, hoogspanningslijnen en pijpleidingen.

Er is een nog wat grotere populatie ten oosten van Wenen, die dient als opvanggebied van Trappen die uit hun gebied zijn verdreven. Maar deze populatie is sinds 1942 met 79 % achteruitgegaan en de toekomstperspectieven zijn ook ongunstig.

In: "Ardea 64" afl. I-2 (1976)

Hierin een artikel over de herkomst en verspreiding van in Europa en Afrika overwinterende kanoetstrandlopers. De kanoet heeft een circumpolair broedgebied d.w.z. hij broedt in alle gebieden die tegen de noordpool aan liggen in Noord-Amerika en Azië. De overwinteraars komen voor in Europa : in Ierland, de Britse eilanden, Frankrijk, Nederland en Spanje.

In Afrika vindt men de overwinterende kanoeten in Marokko, Mauretanië en Zuid-Afrika. Verder wordt er ook in zuidelijk Azië, Australië en Zuid-Amerika overwinterd. Op grond van metingen van de snavellengte, ringonderzoek en trekwaarnemingen wordt geprobeerd de broedpopulaties uit Siberië enerzijds en uit Groenland en noordelijk Canada anderzijds te onderscheiden. Men komt tot de conclusie dat de kortsnavelige vogels uit Noord-Amerika

in West-Europa overwinteren terwijl de langersnavelige Kanoeten uit Siberië in west- en zuidelijk Afrika de winter doorbrengen. Tijdens de herfsttrek kunnen de vogels uit beide broedgebieden samen voorkomen in West-Europa.

In het "Journal für Ornithologie" van okt. '76, staat een artikel wat gaat over de gewichtsveranderingen in de broedtijd van de Bonte Vliegenvanger. Hierin werden gegevens verwerkt die verzameld zijn door een groot aantal (324 broedsels zowel de ouders als de jongen te wegen, Het bleek dat het gewicht van vrouwelijke Bonte Vliegenvangers tijdens het broeden niet veranderde; ze waren dan $\pm 2,5$ gram zwaarder dan mannetjes. Meerjarige vrouwtjes waren 0,5 gram zwaarder dan eenjarige. Tijdens het voeren van de jongen gedurende elf dagen verloren de vrouwtjes gemiddeld 3 gram lichaamsgewicht (=19 %). Hoe meer jongen er waren des te meer viel het vrouwtje af. Mannetjes verloren minder gewicht tijdens het voeren van de jongen. Vrouwtjes die hun jongen na de eerste week alleen moesten voeren, vielen 0,3 gram meer af dan vrouwtjes die samen met een mannetje waren. De jongen groeiden in dat geval ook minder snel, terwijl het percentage uitvliegende jongen veel lager was bij grote broedsels (7-8 jongen) maar niet bij kleinere (5-6 jongen).

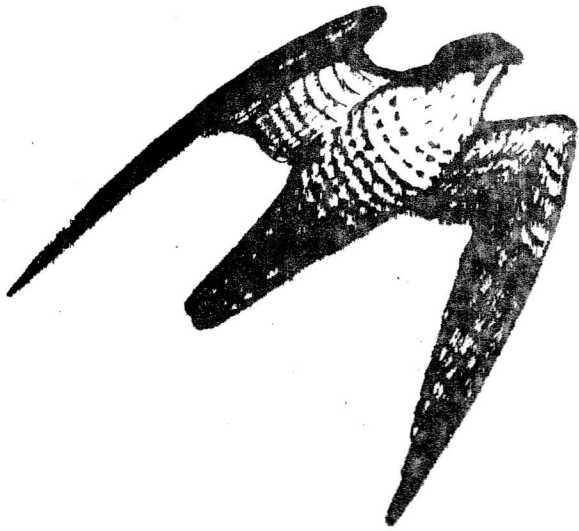
In: "Die Vogelwarte" van december '76.

Uit een artikel over de invloed van het voedsel van nestjongen van de Zwartkop blijkt dat bij een relatief slechte voeding er een achterstand optreedt in lichaamsgewicht en vleugellengte. Deze achterstand kan later weer volledig worden ingehaald. Dit rechtvaardigt het gebruik van de vleugellengte als middel om van bepaalde soorten verschillende populaties te onderscheiden.

In een ander artikel wordt verslag gedaan van een onderzoekje naar de invloed van de vetopslag bij de Tuinfluiter op de trekdrang (Zugunruhe) in de herfst. Het bleek dat bij sterke vermindering van het lichaamsgewicht de trekdrang wordt onderdrukt, terwijl dit niet het geval is bij een lichte vermindering. Dit kan worden gezien als een bescherming tegen het op trek gaan met te weinig reservevet.

Teslotte wordt melding gemaakt van plaatstrouw bij steltlopers die in de herfst op doortrek zijn in Marokko. Aan de Atlantische kust werden in 1971-'72'-73 steltlopers geringd. Er werd een vrij groot aantal in latere jaren teruggevangen van Bonte Strandloper, Turcluur en Strandplevier. Het tijdstip van doortrek door Marokko was voor sommige vogels erg verschillend; soms zat er meer dan een maand tussen de vangst in het ene en het andere jaar.

Jan Wouters.

valken

en

valkeniers.

DE HOGE VLUCHT VAN VALKENSWAARDSE VALKENIERS.

Om te voorkomen dat mijn geschrift te zeer het studeervertrek zou ademen wilde ik de enthousiaste verhalen van valkeniersauteurs eens aan de praktijk toetsen. Door bemiddeling van G.A. van Nie, secretaris van het Nederlands Valkeniersverbond "Adriaan Mollen", organiseerde een der leden van het verbond een jacht met haviktarsel (mannetjeshavik) in het vaderlands duingebied.

De mij beschreven geneugten van één zijn met de natuur en opgaan in een fascinerende vlucht bleven voorlopig uit. In geleende laarzen struikelde ik achter mijn jachtgezellen aan, die onvermoeibaar en met lichte tred elke hindernis namen. Mijn ogen bleven strak gericht op de haviktarsel, die gezeten op de linkervuist pr ins-heerlijk als in een draagstoel door het landschap werd geleid. Het zat die dag niet mee. De konijnen bleven, zoals de vakterm luidt, "binnen", behalve een nieuwsgierig jong exemplaar, dat vakkundig door de haviktarsel werd geslagen. Toen ik weer eens uit een duinpan klauterde, gebeurde het.

Uit het struweel vloog haastig een rode fazant op. Als een schicht schoot de haviktarsel weg en greep in een diagonale duikvlucht over naar schatting zestig meter de zich weggreppende fazant. Op dat moment voelde ik even wat vaklieden in hun verslagen hebben bedoeld weer te geven en waarvoor in vroeger eeuwen vorsten fortuinen aan de staatskas onttrokken.

Nu is het ook fascinerend om te ontdekken hoe eenvoudige Kempenaren zich bij uitstek bekwaamden in het nobele spel met de valken, hoe zij nationale- en internationale faam verwierven, decennia lang graag geziene vaklieden waren aan de schitterende hoven van Europa, in Wenen en Versailles, Keulen en Ansbach, Hessen-Kassel en Beieren, Portugal en Denemarken. Hoe zij arm uit Valkenswaard vertrokken en soms rijk en in aanzien terugkeerden.

Hoe zij avontuurlijke expedities ondernamen naar IJsland, naar Scandinavië en ten slotte naar de uiterste noord-west-hoek van Rusland.

In zijn boek brengt Van Oorschot een historisch blijspel tot leven dat te lang verborgen heeft gezeten in archieven en folianten. Hij vergaarde niet eerder gepubliceerd materiaal in Kopenhagen, Marburg, München, Parijs en Brussel. Ook in archieven van Wenen en Düsseldorf deed hij menige ontdekking. Het resultaat is een studie, die recht doet aan de tientallen Valkenswaarders die de naam van hun dorp decennia lang tot een Europees begrip maakten.

VERCKENSWEEERT

Het verhaal van de Kempische valkenier begint als Valkenswaard nog Verckensweert of Weerde heet, "een volkrijk, groot en schoon dorp", vermaard om zijn jaarlijkse varkensmarkt, die een bescheiden welvaart brongt. Het ommeland is dor en kaal. Daar ploetert "minstens driehonderd dagen per jaar van zonsop-

gang tot invallende duisternis de boer, schamel gekleed, zich voedend met een korst roggebrood en zich lavend met een kruik water". Is het gek dat menigeen probeert de bakens te verzetten als er iets extra's te verdienen valt?

Vanuit de vlek Arendonk bij Turnhout waait in de zestiende eeuw de valkenjacht over, een bedrijf dat geld oplevert aangezien dat bij de hoge- en lage adel de valkerij hoge mode wordt. Het vogeltjes vangen zit de Kempenaar in het bloed, de jacht is vrij, het landschap is uitermate geschikt. Met netten levend aas vangt men de slochtvalk. Men wordt er behendig in, leert hoe men de angstige vogel kan zeeg maken, kan treinen (dat is de term) voor de jacht. Zo wordt menige boerenzoon valkenier Men vindt ze in Eersel in Vierlingsbeek, in Leenderstrip, in Eindhoven, in Hilvarenbeek en in Verckensweert. De laatsten zijn voorbestemd een klasse apart te vormen. Hun faam zal zo groot worden dat op zekere dag Verckensweert Valkenswaard wordt.

OPPERVALKENIER

In 1602 wordt de Valkenswaarder Willem Verbrugge valkenier van prins Maurits. Zijn zoon Johan Verbrugge, in 1577 te Valkenswaard geboren, brengt het zelfs tot oppervalkenier. Hij zetelt in het prinselijk jachthuis aan het Haagse Buitenhof en heeft in de valkenierswereld heel wat in de melk te brokken. Met deze Johan Verbrugge komt ene Johan Mom in contact, Valkenswaarder van Duitse komaf, een handelsman in hart en nieren. Het wordt een compagnonschap van historische betekenis; wat de een mist heeft de ander, samen gaan zij het helemaal maken. Dat gebeurt met name als zij zich toegang weten te verschaffen tot het Walhalla van de valkenjacht, IJsland.

Sinds mensenheugnis wordt daar immers de mooiste van alle valken buit gemaakt, de geervalk. Niemand minder dan Frederik de Tweede heeft in de dertiende eeuw al de lof van de IJslandse geervalk gezongen. Vooral Mom weet de voordelen van de eenmaal verworven positie volledig uit te buiten. Samen met Verbrugge speelt hij de prelude op de grote rol, die voor Valkenswaardse valkeniers is weggelegd.

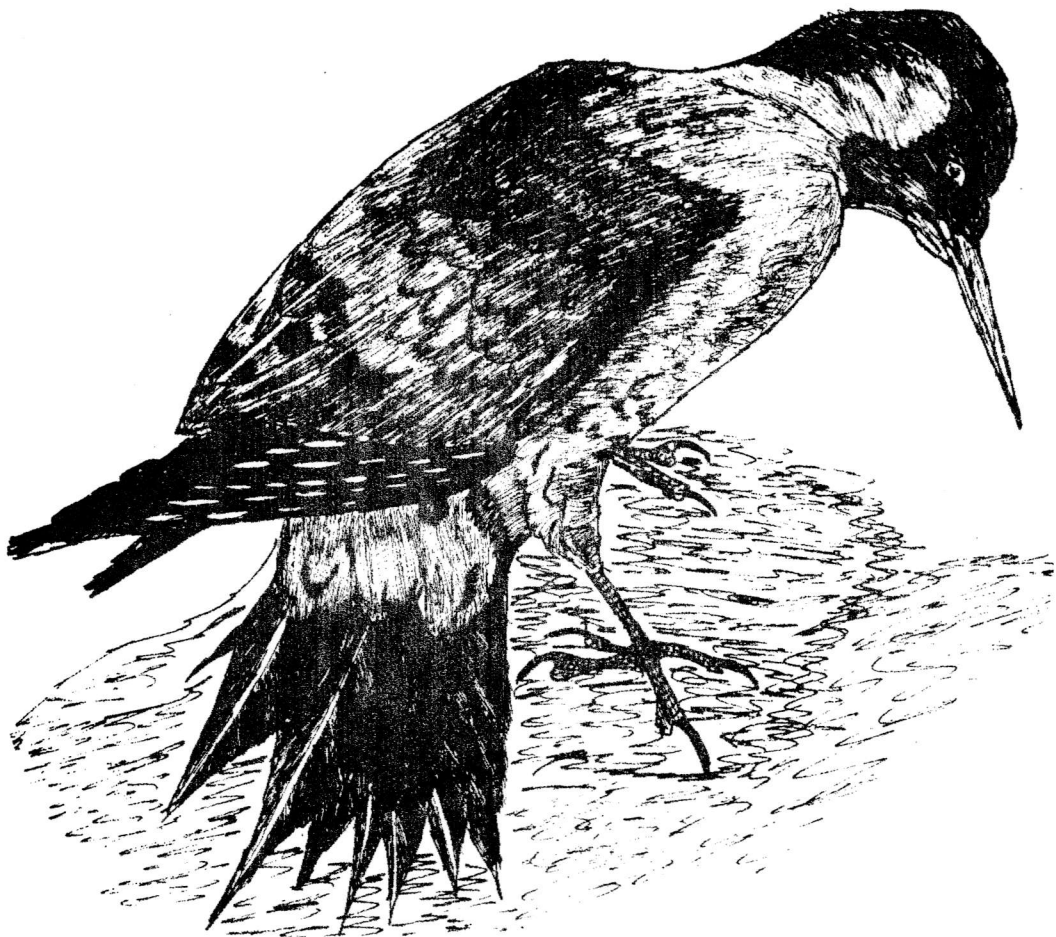
Geschreven door Cas van Houtert.

Wordt vervolgd.

VOGELS ALLERLEI.

(Door Frank en Jacques.)

VOGELS ALLERLEEI-- ORNITHOMANIA.

Waterspreeuw

"Bechstein, die zo ongeveer iedere vogel die hem voor de mond kwam op zijn betekenis voor de tong persoonlijk schijnt te hebben onderzocht, zegt, in tegenstelling tot de oude Gesner, dat het vlees van de waterspreeuw goed smaakt. Russische boeren gebruikten, nog tot in de tijd dat Pallas leefde, het vet van deze vogel (die zich midden in de winter, ondanks de strenge koude, ongedeerd in ijs- en sneeuwwater ophoudt) om er de ledematen mee in te wrijven en beweerden, wie dat eenmaal gedaan had, was voor de rest van zijn leven beschermd tegen bevriezing."

Aldus de oude Brehm in "Brehms Tierleben, Vögel - Vierter Band", 4e druk uit 1913.

Snap je nu waarom de oude Romeinen vroeger Nachtegalentongetjes aten?

"Vondst"

Wie, zoals ik, graag eens in oude Limosa's bladert, zal in artikelen over vangsten van zeldzame pietjes (b.v. Blauwstaart, Noordse Nachtegaal, de eerste Pallas' Boszanger en recentelijk Amerikaanse Oeverloper) nogal eens het nuchtere zinnetje: "Het exemplaar bevindt zich in het Zoölogisch Museum te Amsterdam onder no...."

In de "Avifauna van Nederland" wordt dit dan een "vondst" genoemd.

Hoe zit dat nu? Hebben die vogels zich verhangen aan een in repen gescheurd mistnetje aan de tralies van hun kooitje of zijn ze in hongerstaking gegaan? Tja, de C.N.A. (Commissie voor de Nederlandse Avifauna) laat zich niet uit over de doodsoorzaak en niemand schijnt ertegen te protesteren!

Als nou al die Italiaanse vogelvangsters hun vangsten op de bovenstaande manier 'ns beschreven? Kregen ze tenminste niet meer van die rotbrieven uit "Olanda!" (Het is toch zeker hún zaak als ze hun maag "Zoölogisch Museum" noemen!) Misschien is het trouwens ook een tip voor de Westduitse en Zuidafrikaanse autoriteiten?

Kapaktie Toterfout I.

't Is jammer dat sommige lieden op deze dag zich niet beperkten tot het hakken van takken. Meermalen werd er op jullie geliefde voorzitter gehakt en werd hij herhaaldelijk op de hak genomen, zodanig zelfs dat hij zich door dat gehakketak stevig op de hakken getrapt voelde. Zonder overigens van de hak op de tak te willen springen wilde ik nog wel kwijt dat het een geslaagde(h) aktie was!

Aanwezig waren: Jan, Wim, Bas, Frank, Wim, Rob, Paul, Monique, Maaike, Berry, Fred, Koes, Pieter, Marco en Jacques.

Kapaktie Toterfout 2.

Zonder enige moeite gleeed Bas z'n bijl door de stalen neus van zijn schoen, zonder evenwel vitale delen te raken.

Beste Bas, we geloofden ook zó wel dat je bijl vlijmscherp was hoor!

Opvallende Roodborsttapuit:

Tijdens een excursie van de A.C.J.N. op 20-3 van dit jaar, werden 2 Roodborsttapuiten waargenomen met een opvallende grote witte vleugelspiegel! Plaats: Biesvendreef-Knegselsedreef. Gaat het hier om een afwijking?

Wie heeft dit ooit eerder waargenomen?

Late Koekoek.

Op 29-10-'77 werd langs de Grote Beerse nog een juv. Koekoek waargenomen! Marco Bakermans had dit exemplaar al enige dagen tevoren ontdekt.

Het bekende fluitje van de Goudvink.

Wanneer je regelmatig in het veld komt en Goudvinken hoort roepen, is het je dan al eens opgevallen dat er nogal eens verschillen zitten in het fluiten van deze vogels? Ik heb dit alleen vast kunnen stellen bij de z.g.n. kleine Goudvink. De grote, of ook wel Noordse Goudvink, die ook feller van kleur is krijgen we weinig te zien in onze Kempen.

Nachtzwaluwen.

De Nachtzwaluwentelling in 1977 is niet doorgegaan. Toch willen we proberen in 1978 een aantal tellingen te houden. Uit de praktijk blijkt wel dat er veel vogelaars zijn die nog nooit deze soort hebben gezien!

Het is dan ook niet gek dat er over verspreiding, o.a. in de Kempen, niet veel bekend is. In het voorjaar zullen we dit verder bespreken op een van de bijeenkomsten.

Nu we het toch over de Nachtzwaluwen hebben: Ties Jacobs heeft dit jaar een bijzondere waarneming gedaan. Hij heeft n.l. twee parende Nachtzwaluwen bezig gezien! Een unieke waarneming mag je wel zeggen!

Goudhaan en Witgatje.

Voor al vak-ornithologen (die dus vogelen voor de poen) bestaat al geruime tijd de neiging om vogelnamen zónder verkleinwoordje te schrijven, dus: Goudhaan, Witgat, Roodborst, Winterkoning, Woudaap, etc. Een van de redenen is dat vogelstudie natuurlijk een volwassen wetenschap is en wetenschap kun je het best beoefenen zonder al te sentimentele franje. Immers, sommige mensen dachten bij vogelstudie alleen maar aan oude vrijsters die in de winter voor het raam naar het voedertafeltje zaten te

kijken, naar al die lieve, zielige vogeltjes die het zónder hún brood-
kruimeltjes niet zouden halen.

Een andere reden kan ook zijn een soort ópwaardering van de vogels, net
als kleine Jantje die opeens met Jan aangesproken wordt omdat-ie te
groot is geworden.

Maar zijn de heren wetenschappers nu niet een beetje te ver gegaan?

Je moet een klas kinderen eens een "Goudhaan" laten tekenen, wédden dat
ze allemaal een prachtige, goudgebraden mannelijke kip produceren?

Wij hebben vrienden, die gewoon voor de lol, wel eens mee het veld ingaan,
maar niet serieus geïnteresseerd zijn. Die vragen natuurlijk wel eens:

"Hoe heet dat vogeltje?" Zijn het Goudhaantjes, dan zeggen wij enthousiast:

"Dat zijn nu Goudhaantjes, de kleinste vogeltjes van Europa, Nóg kleiner
dan een Winterkoninkje, prachtige vogeltjes hè?"

Stel je voor dat wij zouden zeggen:"De Goudhaan, het kleinste vogeltje
van Europa". Die vent zou toch nooit meer iets durven vragen, vol afgrij-
zen het hoofd afwenden en de volgende zondag toch maar weer bij zijn
schoonmoeder op de koffie gaan! ??

En Witgat dan? Je moet het 'ns 'n paar keer hardop uitspreken, krijg je
dan geen hele vieze (poep-)smaak in je mond?

Laten we nog maar zwijgen over de associaties die Blauw- en Roodborst
oproepen en ook Woudaap is niet vrij van verkeerde bijgedachten.

Voor wie zijn nu eigenlijk al die vogels? Alleen voor dat kleine selecte
groepje vakbiologen? Of ook voor alle andere mensen: kleuters, boeren,
huisvrouwen, ambtenaren, electriciëns, lopende-band-werkers, ministers,
burgemeesters, ja ook voor oude vrijsters? (Natuurlijk zijn ze niet echt
voor iemand, 't is maar bij wijze van spreken!)

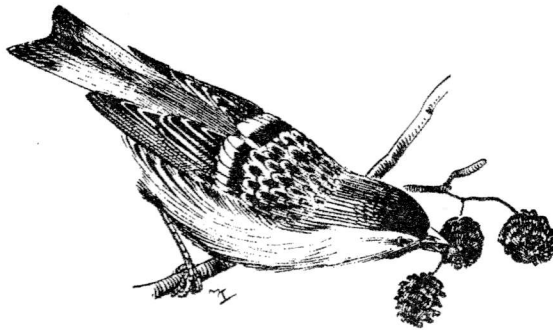
Onze vraag: Geachte, nuchtere, zakelijke biologen, denk aan al die andere
mensen die op hún manier óók aan vogelstudie doen en die best
vertederd mogen zijn over zo'n "klein veren bolletje dat
door de gure oostenwind uiteengeblazen wordt" !

GOUDHAAN ? ! IN DE PAN ERNIEE !!!

0-0-0-0-0-0-0

SIJSJES IN DE ELZEN.

Het is weer zover geweest, dat we de grote trek van de vogels hebben meegemaakt. Veel buitenlandse gasten zijn door ons land gegaan en vanwege de gunstige weersomstandigheden hebben ze niet zoveel haast gemaakt. En nu nóg zijn er veel van die trekkers aan te treffen! "Er zijn van 't jaar veel sijzen en putters", hoor ik een vogelman nog zeggen.

Sijsje op elzeproppen

Niet alleen deze, maar ook vinken, groenlingen en kneuen waren er in oktober en november plotseling meer te zien dan in de voorafgaande zomer. Overigens verloopt de jaarlijkse vogelverplaatsing in een grote stad onopvallend en het aantal mensen, dat op vrije dagen een wandeling onderneemt naar bos en veld - zelfs bij prachtig najaarsweer - is zo gering, dat dit machtig natuurgebeuren van de vogel trek voor de meesten onopgemerkt passeert.

Nog is er meer dan een normaal aantal vogels in onze omgeving te ontmoeten. Door de dichtere bezetting van deze dieren in noord- en noordoost Europa, waar zij hun woongebied met minder mensen moeten delen dan bij ons en waar niet zo intensief met landbouwvergiften gewerkt wordt als bij ons, komen er elf jaar nog relatief veel vogels over Nederland en brengen ze hier en in zuidelijker gelegen landen een groot deel van dit seizoen door.

De echte trekvogels, zoals tjiftjaf, fitis, tuinfluiter, zwaluw e.d. hebben ons al lang verlaten en misschien hebben sommigen de lange-afstandvliegers, de kraanvogels en de eerste ganzen over horen of zien komen. In oktober en november kunnen we 's avonds de lucht vaak vol geluiden horen van de overtrekkende steltlopers.

Maar veel van die buitenlandse gasten doen het heel wat kalmer aan, zwerven schijfbaar op hun gemak naar het zuiden en pleisteren geruime tijd op plaatsen, waar heel wat voedsel voorhanden is. Een typisch voorbeeld van deze laatste categorie zijn de sijsjes. Vooral in elzen zijn ze nu veelvuldig te zien, vaak in groepen van 20 of meer. Het zijn gezellige, lonige en vaak makke diertjes, die in deze tijd bijna uitsluitend van elzezaad leven. Op acrobatische wijze bengelen zij aan de elzopropen en het maakt hen niets uit of ze daarbij met de kop omlaag aan deze vruchtjes moeten gaan hangen om uit de openbarstende schubjes het zaadje te pikken. Het is ruimschoots de moeite waard om zo'n troepje nijver-fouragerende beestjes eens een tijdje te volgen in hun bezigheid om aan "hun dagelijks brood" te komen. Van die belangstelling trekken zij zich bitter weinig aan; rustig gaan ze door! In behendigheid evenaren zij de mezen, die ook in de onmogelijkste houdingen de takjes en knopjes van allerlei bomen nalezen, maar dan op zoek naar insecten of hun eitjes. Ze zijn ook zowat even groot als die insectenetertjes; dus iets kleiner dan een gewone mus.

Ze hebben al een hele reis achter de rug als wij ze nu in de elzenstruiken bekijken. Hun broedgebied ligt noordelijk en noord-oostelijk van ons land. Er zijn nog maar enkele meldingen bekend, dat ze ook bij ons tot broeden zijn gekomen. Wel komt het herhaaldelijk voor, dat we in begin augustus al jonge sijsjes in onze streken ontmoeten. Men is dan al gauw geneigd om aan een inheems broedgeval te gaan denken. Maar als men weet, dat de juveniele vogels, dus de vliegvlugge jongen, al eerder op trek gaan dan de ouders, dan mag men met voorbarige veronderstellingen gerust een beetje voorzichtig zijn.

Op hun voedselplaatsen, waar zo'n troepje aan het fourageren is, maken ze niet veel geluid. Hoogstens een kort "tjiet" te horen, als ze van het ene elzepropje overwippen naar een ander. Bij zonnig weer kan een meer geelgroen gekleurd mannetje plotseling onder het eten door wel eens een tierolierend liedje ten beste geven, maar grote druktemakers zijn het niet. Wel als ze in groepsverband over- of verder vliegen maken ze een knutterend geluid; maar dit moet men meer beschouwen als een middel om het verband in het reisgezelschap te bewaren. Het valt mij altijd op als ik naar een dozijn of meer bungelende sijsjes sta te kijken, dat ik meer

nog dan de druk-etende vogeltjes het onophoudelijk tikkelen hoor van de neervallende elzezaadjes op de droge bodembladeren. Dan verwonder ik me telkens over de onvoorstelbare hoeveelheid zaadjes, die een els jaarlijks maakt. Behalve als rijke voedselbron voor deze en dergelijke vogels blijven er nog ruimschoots voldoende over om de eigen voortplanting een goede kans te geven. Zo voorziet de natuur enerzijds in de instandhouding van de els en anderzijds in het onderhoud van de dieren. Een zelfde overweging kan gelden voor eiken, beuken en noten, die met hun oliehoudende zaden evenzo een belangrijke bijdrage leveren voor het voedselmenu van de natuur. Elzen als struik of boom zijn gebonden aan gebieden met een hoge grondwaterstand. Graag staan ze zelfs met hun wortels in het water. Als zodanig dragen ze vaak bij tot de verlanding van een terrein, tot een opvulling van een moeras, omdat zij met hun wortels slib en afgevallen bladeren vasthouden en daardoor de bodem ophogen. Bij het ontstaan van onze natuurlijke moerassen heeft het elzebroek wel een steentje bijgedragen. Men vindt er dan ook steeds een meer of minder brede kraag van de struiken meestal in gezelschap van wilgen, die vrijwel dezelfde eisen aan de bodem stellen. Wel gedijen ze in die omstandigheden meestal niet tot grote bomen, omdat de modderige ondergrond niet voldoende weerstand biedt om de windsterkte te weerstaan, die een groot bladerdek opvangt.

Het hele jaar door zijn elzen wel opmerkelijk. Vroeg in de lente zijn het de typische bloempjes, die onze aandacht trekken: in de wind bengende meeldraadkatjes, die op zonnige dagen gele vlokjes stuifmeel aan die wind afgeven; en de stamperkatjes, die als kleine paarse dennekegeltjes in de nabijheid van de mannelijke katjes aan de takken zitten. Na de bevruchting groeien de vrouwelijke bloemen uit tot de bekende elzepropfen. Aanvankelijk zijn deze sappig en groen, zodat ze tussen de bladeren, die intussen ook ontloken zijn, niet opvallen.

Als in de herfst de bladeren weer afvallen, zijn de propfen rijp; ze voelen nu hard aan en zijn donkerbruin van kleur geworden. Net als bij de echte dennekegels wijken de schubben uiteen bij zonnig weer, zodat de rijpe zaadjes eruit vallen. Ze blijven op het water drijven, zodat de minste stroming ze meevoert en ze ergens afzet in de vruchtbare modder aan de oever. De hoeveelheid, die zo uitgestrooid wordt, kan zo groot zijn, dat de hele bodem er door bruin gekleurd wordt. Maar het grootste deel wordt opgeëist als voedsel voor de talrijke sijsjes, die er weken lang van eten, zelfs vaak de hele winter door!

Fr. Simon Deltour